

לספרות, אגנות ועיון

איך ולא היה כמוהו בספרים

מאת אורציון ברתנא

הרבה ספרות, ושירה לא כל שכן. מתרגשים עמוקות כשהם קוראים את שיריו. שקר לומר, שהמטאפוריקה החבניתית מנכרת את הקורא מהדווח הרגשי בשיר. הטקסט, ככל שהוא חגיגי וחמוד במבנהו, עוסק ביום יום, ופוגע במערך רגשות של מעמקים, סיפסי כמי עט לכל קורא. הקורא אינו צרע מהעיצוב החגיגי, להיפך. הוא מוכן לקלוט את המסר לא פחות משהוא קולט מסר יומיומי, והוא מגיב תגובה רגשית עמוקה. האינדיווידואליזם מעוגן אצל אלתרמן במסגרת מטאפורית חגיגית מעוגן בעולם דמיוני פנטסטי, בעל חוקיות משלו. שירתו של אלתרמן מר כיתה שהשיר צריך לתת מוצא לדמיון, צריך להיות פנטסטי, מבריק בהמצאותיו, ומגרה את הדמיון. אצל רבים מהמשוררים הזכותבים היום האינדיווידואליזם ליוזם קשור באירוניה. הם חשים כי הדיק הוא הצטמצמות, הם סוגרים אופציות. אלתרמן פתח אופציות, ויצר מהם עולם אוטונומי.

4. לכן אלתרמן הוא משורר מיוחד במינו, במאות השנים האחרונות של השירה העברית, וכוחו רב גם מכוחו של ביאליק. עם אלתרמן אפשר להשתחרר באנחת רוחה מן המשקל העודף של שירה לאומית, להזדקף, ולראות שבשירה עצמה יש מפתחות מבניים קסומים, ואין היא זקוקה לגיבוי של עיסוק בנושא חברתי. ואפשר לדבר על תהליך היסטורי, ולהגיד שלאחר שירת ההשכלה וחיבת ציון וביאליק, אלתרמן מן מייצג מהלך אינדיווידואליסטי, כי ההלך והמתח החי הם יחידים ולא שליחי ציבור. הוא הפך את האינדיווידואליזם, את הנושא הקיומי, למפעל שירי. נכון שהשירה המשיכה להתפתח מאלתרמן ודורו. נכון שזו התפתחות חיונית. אבל שום משורר לא הצליח להגיע להיקף המפעל שלו. הלשון השתנתה. עמדת הדובר השתנתה. השירה געשתה גמישה יותר ופתוחה יותר לרמות שונות של מסר. אבל כל ההישגים האלה הם יריות בודדות של משוררים בודדים. זיקוקין דיינור בחשכה. והסיכום: אמנם יש הצטברות של הישגים יפים, והשירים שלנו היום עומדים במי קום שונה לחלוטין ממקומם של שירי שנות השלושים והארבעים. אני אפילו מעז להגיד שהשירה הח' קדמה. היא החאימה עצמה ל"הלם העתיד", לחברת שיש לה מושגים חדשים על תקשורת. אבל לא היה ולא נראה באופק משורר בשיעור קומתו של אלתרמן. משורר שיצליח בהיקף לא פחות משיצליח בעומק. משורר שאצלו השירה היא גם חגיגה וגם פילוסופיה.

בשירה העברית אלתרמן הוא המשורר היחיד זה מאות שנים שעשה אולי כל מה שמשורר יכול לעשות. שהשיג אולי כל מה שמשורר יכול להשיג. על כך אני יכול להגיד הן כמשורר והן כמבקר רק דבר אחד: אין ולא היה כמוהו בספרים. אני מקנא בו.

1. הדבר הבאגש ביותר בשירי אלתרמן היא האוטונומיות. אלתרמן הצליח ליצור עולם שירי משלו ולכתוב סדרות ארוכות של שירים המתקשרים זה לזה במבנים רצופים. בדרך כלל שירה של משורר מרשים היא אינה ספוטף של הרבה צלילים, הרבה שירים בודדים, שהלק מהם מקסימים. וקולעים למטרה כל אחד לבדו. הרומן הדומה בונים עולם מתפתח. ה' שיר הלידי מסתפק בהברקה שלו. יש בספרים עני קיים שמצליחים לאחד את הנשימות הארוכות של רומנים ושל סיפורים שהם כותבים לנשימה אחת ארוכה מאוד. משורר, גם אם הוא נפלא, מסתפק בדרך כלל בהבונקות, בנשימות קצרות. כמה מרגש וכמה טוב להיות משורר. אמן שיכול להגיע בבת אחת לשיא. במספר מצומצם של משפטים. מיד. ויחד עם זאת כמה מתסכל להיות משורר, כי השיאים שלו הם זיקוקין דיינור בחשכה: הבהק. השכה ממור שכת. הבהק. שוב השכה. והלא גם יצירת תיאור מתפתח איננה מספיקה. יוצר רוצה יותר מאשר לת' או הרבה ובעקביות. הוא רוצה להטביע את נוכי חותמו. ליצור את השפה שלו, האינדיווידואליזם שלו. זה האישור שנותנת ספרות ל"אני": היא לוקחת את החדרפעמיות ועושה ממנה יצירה שאומרת - זה היי חוד שלי. אלתרמן הצליח ליצור לא רק שירים מרגשים, אלא גם מבני שירים מרגשים. אני קורא שיר אחרי שיר, וכל שיר הוא בול. ולא סתם שר' שרת של קליעות. הקליעות מתקשרות זו לזו ונוצ' רים לא צליל אחד טוב ולא שניים, אלא סימפוניה. זו האוטונומיות. את זה הוא השיג בקבצי השירים הראשונים שכתב, "כוכבים בחוץ" ו"שמחת עניים", כשהיה עדיין צעיר. משוררים מחפשים כל החיים שפה, הוא שלף מן השרוול לא קלף בודד אלא את קל הסריות.

2. סטרוקטורה. זו אולי התכונה הפואטית הח' שובה בשירתו. הוא יצר פרספקטיבה קבועה בין השפה לבין החוויה שהיא מביעה. הוא העמיד עולם של דימויים, של מוטיבים ושל מצבי יסוד. בכך הוא הפך את המסר השירי, הרגשי ביסודה גם למסר אינטלקטואלי. התאורים הרגשיים מצטרפים לתבני יות בעלות מסר שכלתני. המטאפורות הבודדות מה' פתחות למבנה רעיוני. השירים הבודדים מצטרפים למסר אחד. באמצעות הסטרוקטורה הוא הצליח להש' תלט על החומר השירי, שהוא כל כך אימורפי. הוא הצליח למפות את החוויה ולהעריך אותה. והתוכן. באמצעות שפת התבניות שיצר הוא נתן הכשר לעיסוק בתוכן קיומי בשירה ופתח בזאת פתח גם לדור חדש של משוררים, מהם שנלחמו בו מאוחר יותר, כדי להצדיק את כתיבתם.

3. אותנטיות. הוא כתב על רגשות אנושיים טיי פוסיים. מפתיע לראות אנשים שאינם נוהגים לקרוא